

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 68 Yıl: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 68 Year: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number:
<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3827>

21. YÜZYIL TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİMLERİN TURİZME ETKİSİ: ORTADOĞU'DAN GELEN TURİSTLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

THE EFFECT OF CHANGES IN 21TH CENTURY TURKISH FOREIGN POLICY ON TOURISM:
AN EVALUATION ON TOURISTS FROM THE MIDDLE EAST

Zafer AKBAŞ*
Hakan TUNA **

Öz

Bu çalışmanın amacı; 21.yüzyıldan itibaren Türk dış politikasında yaşanan değişimleri değerlendirmek ve bu değişimin Ortadoğu'dan Türkiye'ye gelen turist sayıları üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu amaçla öncelikle 21. yüzyıldaki Türk dış politikasında yaşanan değişimler ele alınmıştır. Ardından Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler incelenmiştir.

Nitel araştırma yöntemine göre yürütülen çalışma sonucunda, Ortadoğu'dan Türkiye'ye gelen turist sayılarında, yıllar itibariyle bazen konjonktürel nedenlerle düşmeler olsa bile, önemli derece de artış olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda Türk dış politikasında yaşanan aktif, çok taraflı, ilkesel, vb dış politik tutumların Ortadoğu'dan Türkiye'ye gelen turist sayılarında değişimlere neden olduğu ve uygulanan politikaların olumlu şekilde yansdığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Ortadoğu, Turizm, Diplomasi, Yumuşak Güç.

Abstract

The aim of this study; to evaluate the changes in Turkish foreign policy in the Middle East From the 21st century and to determine the impacts on the number of tourists coming to Turkey. For this purpose, first of all, the changes in Turkish foreign policy in the 21st century are discussed. And then the political and diplomatic relations between the Middle East countries and Turkey were examined. At the beginning of the century Turkey have established close and friendly relations with the Middle Eastern countries.

As a result of studies conducted by the qualitative research method, the number of tourists coming to Turkey from the Middle East, even though they sometimes fall from one year to cyclical reasons, were also found to be significantly increased. In this regard, active in the Turkish foreign policy, multilateral, in principle, so that the conduct of foreign policy led to changes in the number of tourists coming from the Middle East to Turkey and it was determined that the policies reflected in the positive way.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Middle East, Tourism, Diplomacy, Soft Power.

* Bu çalışma Medikal Turizm Kapsamında Türkiye'ye Gelen Turistlerin Tercih Nedenleri Üzerinde Türk Dış Politikasının Etkisi ve Türkiye Algısı başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

* Prof. Dr., Düzce Üniversitesi Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi.

** Dr. Öğr. Üyesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü.

1. Giriş

Çalışma yakın dönem Türk dış politikasında yaşanan değişimler ile bunların bölgesel aktörler arası ilişkilere yansımalarını özellikle turizm hareketleri üzerinden incelemeyi amaç edinmiştir. Türkiye'nin yakın dönem dış politikasının "bekle gör" politikasından proaktif dış politikaya doğru dönüştüğü, bunun da aktörler arası ilişkileri olumlu etkilediği düşünülmektedir. Türkiye'nin izlediği diplomasi ve siyaset öncelikli dış politikanın bölge ülkelerinde olumlu yankı bulduğu, Türkiye'nin ekonomik ve politik gelişiminin takdirle karşılandığı değerlendirilmiştir.

Türkiye, bölge ülkeleriyle diplomatik ve siyasi ilişkiler kurarak bölgesel istikrarın sağlanmasına katkı yapmıştır. Türk dış politikası demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi ilkesel değerler bağlamında bölgesel ve büyük güçlerle ekonomik ve politik bağlar geliştirmiştir. Bölgesel ve küresel boyuttaki sorunların çözümünde aktif rol alan Türkiye, ekonomik ve politik bakımdan güçlenen yapısıyla bölgenin yükselen değeri olmuştur.

Çeyrek yüzyıla yakın bir zamandır çıkar çatışmalarının odağındaki bölgede daha aktif olan bir Türkiye, zaman zaman bölgesel ve büyük aktörlerin çıkar çatışmalarıyla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Özellikle uzun yıllardır birbiriyle her düzeyde çatışma içinde olan ABD ve Rusya gibi iki süper güce karşı denge siyaseti izlemek durumunda kalması Türkiye'yi zorlamıştır. Ancak Türkiye, iki aktörün bölgesel politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda da etkileme başarısı göstermiştir. Benzer şekilde bölgenin kırılğan ve istikrarsız yapısı da Türkiye'nin politikalarını etkilemiştir. Bölgede yaşanan, toplumsal, ekonomik ve politik değişimler Türkiye'nin tutumuna yön vermektedir. Suni siyasal yapılardan oluşan bölge, istikrarsız yapısıyla bir çok soruna kaynaklık etmektedir. Bölgesel dinamiklerin değişken yapısı, bölge aktörlerinin birbiriyle çatışan çıkarlara sahip olması Türkiye'yi daha önemli kılmaktadır.

Yakın dönemde Irak'ta yaşanan savaş ve politik bölünme ile Suriye'de yaşanan toplumsal değişim sonrasındaki dış müdahale ve iç savaş bölge dinamiklerini değiştirmiştir. Türkiye, bu tür bölgesel sorunların getirdiği yükleri aktif dış politika izleyerek halletme gayreti içinde olmuştur. Türkiye'nin en temelde Suriye iç savaşı kaynaklı göç sorunu, ayrıca İsrail Filistin arası çatışmalara yönelik arabuluculuk gayretleri, 11 Eylül sonrası yaşanan çatışmacı uluslararası ortamdaki gayretleri ile bölgeye dışarıdan müdahale içerikli yaklaşımlara karşı tutumu bölgede takdirle karşılanmıştır. Bölge sorunlarına dıştan müdahalelerle bölgenin daha kötü hale geldiği görülmektedir. Bu durumun farkında olan Türkiye, bölgenin kendi sorunlarını kendisinin çözmesinin daha akıllıca ve doğru tercih olduğunu savunmaktadır. Bunun aksine dair tutumların bölgede istikrarsızlık kaynağı olduğu görülmekte olup; Türkiye, aktif diplomasiyle sorunların çözümüne katkı yapmaya devam etmektedir.

Türkiye'nin gün geçtikçe yükselen yumuşak gücü Türkiye algısını olumlu etkilemektedir. Bu etkinin ekonomik ve sosyal yansımalarının makes bulunduğu önemli alanlardan biri turizmdir. Bölge ülkelerinden Türkiye'ye gelen turist sayısı kayda değer oranda artmıştır. Türkiye'nin sorunlarına rağmen gün geçtikçe yükselen ekonomik ve politik performansı Türkiye algısını da beslemektedir. Turizm olgusu Türkiye'nin yumuşak gücüdür. Her geçen yıl Türkiye'ye gelen turist sayısının artması ve bölge ülkeleri arasında tercih edilirliliğinin artması Türkiye'yi diğer rakiplerine göre karşılaştırmalı üstün konumuna oturtmaktadır.

Çalışmada Türk dış politikasının Türkiye'ye gelen turist sayılarını olumlu etkilediği savunulmaktadır. Bu bağlamda olmak üzere, yıllar itibariyle Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye gelen turist sayıları ele alınmıştır. Anılan sayıların ekonomik, konjonktürel ve siyasal nedenlerle bazen azalsa da esasen bir artış içinde olduğu görülmüştür. Bu nedenle çalışmada öncelikle Türk dış politikasının temel ilkelerine, ardından dönemsel Türk dış politikasındaki süreklilik unsurları dışındaki değişimlere yer verilmiştir. En nihayetinde bölgeden zaman içinde Türkiye'ye gelen turist sayılarına yer verilerek, buradan hareketle sayısal bir artış yaşandığı ve bunda da Türkiye'nin izlediği politikaların olumlu katkıları olduğu değerlendirilmiştir.

2. Türk Dış Politikasında Yaşanan Değişimler

Türk dış politikasının iki temel ilkesi Statükoculuk ve Batıcılıktır. Statükoculuk, Birinci Dünya Savaşı sonrası mevcut sınırları sürdürme ve kurulu dengeleri muhafaza etmedir. Batıcılık ise "bir coğrafi alanı ifade etmemekte, Batının ekonomisini, bilimini ve uygarlığını" kastetmektedir (Oran, 2001, 46). Ayrıca Türk dış politikasının geleneksel olarak beş unsur tarafından şekillendiği ileri sürülmektedir. Bu etkenler tarihsel deneyimler, ülkeye özgün bir durum kazandıran jeopolitik ve jeostratejik konumu, çeşitli güvenlik açıkları,

yönetici elitlerin siyasi ideolojisi ve sistematik, bölgesel ve ulusal dinamiklerin dış ilişkilere her daim etkisi olarak sayılabilir (Aydın, 2003, 308).

İkibinli yılların başında bu belirtilen etkenlerin hemen hepsinde değişiklikler olmuştur. O tarihten bu yana tarihsel deneyimler değişmeye de yeniden yorumlanmış ve yeni anlatımlar kazanmıştır. Türkiye'nin jeopolitik önemi, yeni fırsatlar, sorumluluklar ve roller sunan bir faktör olarak yeniden vurgulanmış, Soğuk Savaş boyunca meşrulaşmış, aktivizimden uzak duran, savunmacı anlayış değişmeye başlamıştır (Tür ve Han, 2015, 13).

Yakın dönemde ise Türkiye'nin yeni Ortadoğu yaklaşımı, bölgeden uzak durma veya Batı adına bölgeye yaklaşma politikasından uzaklaşma anlayışı doğrultusunda oluşmaya başlamıştır. Bu doğrultuda her alanda Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri geliştirmeyi ve stratejik üstünlük ve artı değer haline getirmeyi hedeflemektedir. Bu şekilde de Türkiye'nin etrafında güvenlik çemberi oluşturmayı öngörmektedir (Ayata, 2011, 170). Komşu ve çevre ülkelerle ilişkilerde gündem oluşturan bazı krizlere, karşılıklı istişare veya ikili/çok taraflı iş birliği yoluyla çözüm aranmış, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise sorunların tek taraflı olarak çözümü yönünde çaba gösterilmiştir (Kirişçi ve Kaptanoğlu, 2011, 716). Türk dış politikası, *"Balkanlardan Ortadoğu'ya ve Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada, barış ve istikrarı sağlayıp korumak; özgürlük, çoğulculuk, iyi yönetim, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü ve demokrasinin hakim olduğu bir refah kuşağını oluşturmak üzere, Türkiye'yi Avrasya'nın en önemli aktörlerinden biri haline getirmektedir. Türkiye'nin bütün komşuları ile ekonomik, siyasi, hukuki, ticari ve kültürel ilişkilerini geliştirmesi ve turizm alanında iş birliğine yönelmesi, Türkiye'nin yükselen bir değer haline gelmesine önemli katkılar yapmaktadır. Türkiye yakın çevresinde, ama özellikle de Ortadoğu'da, daha önemli ve belirleyici bir aktör haline gelmiştir"* (Akbaş ve Tuna, 2016: 87).

Dolayısıyla bu durum geleneksel Türk dış politikasında birtakım değişimlere ve dönüşümlere sebep olmuştur. Bu değişimler; proaktif dış politika anlayışının hâkim olması, dünyayı sadece Batıdan ibaret görmeyen bir anlayışın oluşması, iş birliği yapılması gereken Rusya algısının güçlenmesi, iyi komşuluk ilişkileri kurulabileceği algısının oluşması, Türkiye'nin yakın çevresini yeniden keşfetmesi, Ankara merkezli bağımsız dış politika izlemeye başlanması, Türk dış politikasının yapım sürecinin değişmesi olarak ifade edilebilir.

Türk dış politikasında belli bir dönüşümün ve hareketliliğin yaşandığı görülmektedir. Bu değişimin uluslararası sistemde yaşanan değişim ve dönüşüme bağlı olarak ortaya çıktığını söylemek de mümkündür. Çünkü Kıbrıs, Ege, terör sorunu, AB üyeliği ve komşular ile olumlu ilişkilerin geliştirilmesi gibi konularda, Türkiye, proaktif bir dış politika anlayışına yönelmiştir (TASAM, <http://www.siyasaliletisim.org>). Türk dış politikasında insan hakları ve hukuka saygı gibi prensipleri, demokratikleşmeyi ve genel olarak AB normlarını kabul eden, fakat Batı'ya mahkûm olmayan ve aynı zamanda dünyayı Batı'dan ibaret görmeyen bir anlayış benimsenmeye başlanmıştır. Bu açıdan, örneğin Arap sermayesinin Türkiye'ye girmesi, bunun yanında Asya-Pasifik bölgesiyle, Afrika coğrafyası ve hatta Latin Amerika ülkeleriyle geliştirilen ilişkiler bu kapsamda değerlendirilmektedir. Türkiye; Balkanlarda, Ortadoğu'da, Orta Asya'da, Karadeniz'in kuzeyinde, Kafkaslarda ve hatta Arakan'dan Endonezya'ya kadar dünyanın birçok noktasıyla ilişki içinde olmuştur. Soğuk Savaş dönemi Türk dış politikası anlayışını yansıtan Türkiye'nin ulusal çıkarlarını her bakımdan Kuzey Atlantik İttifakı'nın (Batının) ortak çıkarları ile aynı gören anlayışın aksine; Türkiye, kendi ulusal çıkarlarını kendisi belirleyen bir aktör haline gelmiştir. NATO üyesi olarak Türkiye ikibinli yıllarda, ABD ve Batının müttefiki olmakla beraber, gerektiğinde "hayır" demeye başlamıştır (Şöhret, 2013, 97-101).

Osmanlıdan beri Türk karar vericilerin şuur altına yerleşen "düşman Rusya algısı", 2000'li yıllardan sonra hızlı bir şekilde değişmeye başlamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte Rusya'daki rejim değişikliği sonrası artık savaşılan Rusya yerine, iş birliği yapılması gereken Rusya algısı güçlenmiştir. Rusya, artık düşman olmaktan çıkarılmış ve Türkiye'nin stratejik ve ekonomik ortağı olmaya başlamıştır (Kösebalaban, 2014). Rusya, Suriye'de yaşanan savaş ve çatışma ortamında Esad yanlısı politikalar izleyerek Türkiye ile siyasi görüş ayrılıkları yaşamakta (Akbaş, Babahanoğlu ve Yelman, 2016, 97) ilerleyen zaman içinde iki aktörün örtüşen çıkarları daha yakın ilişkiler kurmalarına imkân sağlamıştır. Örneğin Rusya, Türkiye'nin de uluslararası hukuktan doğan birtakım haklarının bulunduğu Doğu Akdeniz'de coğrafi konumunu kullanarak bölgede yaşanan enerji oyunlarına askeri ve ticari adımlar atmasına destek vermektedir (Örselli ve Babahanoğlu, 2019a, 395). Rusya, Türkiye'nin, Türkiye'nin önemli bir ticari partneri ve en büyük doğalgaz ve enerji tedarikçisi durumundadır. Türkiye'nin ilk nükleer santrali de Rus şirketler tarafından inşa edilmektedir (Kösebalaban, 2014). Bunun yanında Türk müteahhitler için Rusya, en büyük pazar durumundadır. Ayrıca Rus turistler açısından Türkiye de ilk tercih noktası olma özelliği de taşımaktadır (BBC, 2012). Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi, İran nükleer sorununun diplomatik yolla çözülmesi, Afganistan ve Irak'ta güven ortamının tesis edilmesi, Dağlık Karabağ sorununun diplomatik yolla çözülmesi, Suriye-Lübnan sorunu, Ortadoğu'da barışın sağlanması

örneklerinde olduğu gibi iki ülkenin uluslararası sorunlara yaklaşımlarının benzerlik gösterdiği görülmektedir (Onay, 2010, 683).

Türkiye yakın dönemde Ortadoğu'da uluslararası boyutu olan bir takım olaylara ve bölgesel gelişmelere müdahil olmuş, proaktif dış politika izlemiştir. Türkiye bu türden politikaları, bir taraftan kendi çıkarlarını diğer taraftan bölgesel aktörlerin çıkarlarını korumak amaçlı izlemiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin izlediği dış politikanın bir diğer temel dayanağı da idealist değerlerdir. Bu bağlamda olmak üzere bazı örneklerden bahsedilebilir. 2008 yılındaki Rusya-Gürcistan Savaşı zamanında ABD'nin savaş gemilerini boğazlardan geçirme çabalarına müsaade etmemiştir. Libya ve İran'ın iç işlerine diğer ülkelerin müdahale etmesine karşı çıkmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nde Brezilya ile birlikte İran'a yönelik yaptırımlara karşı 'hayır' oyu kullanmıştır. Ayrıca NATO ve Fransa öncülüğünde Libya'ya yapılacak müdahalelere eleştirel yaklaşmış, "NATO'nun ne işi var Libya'da" çıkışı yapmıştır. Yine Suriye'de yaşanan gelişmelerde de diğer Batılı müttefikleri ile aynı çizgide değil, komşusunun çıkarlarını da gözetken bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Katar ile diğer Körfez ülkeleri arasındaki krizde olduğu gibi bölgesel aktörler arası sorunların çözümünde diplomatik ve siyasi girişimlerle arabulucu rolü üstlenmiştir.

Bu dönemde Türkiye, uluslararası ilişkilerde bazı stratejik iş birliklerine de girmeye çaba göstermiştir. Örnek olarak; Ermenistan ile açılım politikası başlatmış, Suriye'de Esad ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Ayrıca Suriye-İsrail arasında arabuluculuk yapmaya da başlamıştır. Bunun yanında Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile siyasi ilişkilerini artırmıştır. Afrika'da Sudan, Somali, Mısır gibi ülkelerde ekonomik faaliyetlerine daha fazla hız vermiştir. Körfez ülkeleri ile de ticareti derinleştirmiştir. İran'ın nükleer girişimlerine destek vermiş ve 2008'de İran-Türkiye-Brezilya girişimi ile bir anlaşmaya varılmıştır (Ersoy ve Hasgöl, 2015, 10).

Türk dış politikası yapım süreci de daha demokratik bir yapıya kavuşmuştur. Millî Güvenlik Kurulu'nun yapısı değişmiş ve asker sayısı azaltılmıştır. Dış politika yapım sürecinde askerin etkisinin azaltılmasına paralel olarak yaşanan bu değişimle birlikte Türkiye'de TBMM'nin, medyanın, STK'ların ve genel olarak sivil kamuoyunun etkisi artarak bir bakıma iç politikanın dış politikayı yönlendirdiği ve halkın dış politika yapım sürecine daha çok katıldığı yeni bir döneme girildiğini söylemek mümkündür (Şöhret, 2013, 103).

Türkiye proaktif dış politika anlayışının bir uzantısı olarak dış politikada diplomasiye özel önem vermiştir. Bölgesel aktörler dışında büyük güçlerle de yoğun siyasi ve diplomatik ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkiler zaman zaman sorunların çözümüne yönelik iken zaman zaman da ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerin kurulmasına veya geliştirilmesine yönelik olmuştur. Bu bağlamda önem verilen gelişmelerden birisi de vize politikasıdır. Türkiye birçok aktörle yakın ilişki içine girerek, vizelerin kaldırılması girişiminde bulunmuş ve çok sayıda ülke ile de bu türden ilişki ihdas edebilmiştir. Bunun ekonomik, siyasi ve sonuçlarını da elde etmiştir.

3. Türkiye-Ortadoğu İlişkileri

Ortadoğu'daki gelişmeler gerek bölge halklarıyla mevcut tarihi, kültürel ve sosyal yakınlığı, gerek bu gelişmelerin doğrudan veya dolaylı etkileri nedeniyle Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2019). Türk dış politikasında yaşanan gelişmeler ve bölgedeki yükselen ülke konumu, Türkiye'nin yakın çevresinde, özellikle de Ortadoğu'da, önemli ve belirleyici bir aktör haline geldiğini göstermektedir (Akbaş ve Tuna, 2016, 87).

Türkiye, coğrafi ve tarihsel konumundan dolayı Balkanlar ve Kafkaslarla birlikte Ortadoğu'yu kültürel, ekonomik ve siyasi etkileşim sahalarından birisi olarak görmektedir. Bu açıdan bölgede meydana gelen gelişmeler Türkiye'yi doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Bu açıdan Türk yetkililer bölgede barış ve istikrarın sağlanması ile bölgesel refah artışının, yani ekonomik kalkınmanın sağlanmasını önemsemektedirler (Sinkaya, 2011, 93).

Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkileri 2002 seçimleri ile yaşanan iktidar değişikliği neticesinde yeni bir sürece girmiştir. Bu yeni süreç Türkiye'nin özellikle Ortadoğu'ya yönelik politikasında hem yapısal hem de söylemsel değişiklikleri meydana getirmiştir. Türkiye, Ortadoğu'daki sorunlardan uzak durmak yerine çözüm odaklı bir yaklaşım benimsemeye başlamıştır. Bunun yanında bölgeye ilişkin politikasındaki diplomasi dilinde de işbirliği, ortaklık, gelişme ve bütünleşme gibi kavramları kullanmaya başlamıştır (Şahin, 2010, 17). Türkiye bu şekilde çok boyutlu, proaktif, yapıcı ve geleceğe dönük bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu doğrultuda Ortadoğu'da barış, istikrar ve refahın egemen olmasını istemekte ve bu hedefle yürütülen çabalara güçlü destek vermektedir. Ayrıca gereksinim duyulan her alanda krizlerin aşılması ile sorunların çözüm süreçlerinde aktif roller üstlenmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2019).

Türkiye, Ortadoğu ülkeleri ile diplomatik temaslarını en üst düzeye çıkarmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin Ortadoğu politikasında bölgesel örgütlere özel bir önem verilmiştir. Özellikle İslam Konferans Örgütü (İKÖ) ve Körfez İş Birliği Konseyi ve Arap Birliği Örgütü ile de özel bir ilişki geliştirmiştir (Sinkaya, 2011, 94).

İsrail-Filistin sorununda aktif diplomasi yürütmesi, ABD'nin Irak, İran ve Suriye ile yaşadığı gerginlikte tarafsız kalması ve 1 Mart tezkeresinin reddedilmesi Ortadoğu halkı üzerinde olumlu etki yapmış ve Türkiye'nin itibarını yükseltmiştir (Ayata, 2011, 178). Bunun yanında 29 Ocak 2009'da Davos'ta dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres arasında yaşanan Filistin gerilimi de Türkiye'nin Ortadoğu'daki imajın güçlenmesini etkilemiştir (Perçinoğlu vd., 2010, 5). Ayrıca Suriye'de yaşanan savaş sonrası oluşan göçmen hareketliliği daha önce yaşanan göçmen hareketliliklerinden farklı olarak Türkiye'yi sadece geçiş (transit) ülkesi statüsünden çıkarıp, hedef ülke statüsüne getirmiştir (Örselli ve Babahanoğlu, 2019b, 239). Suriye'de yaşanan iç savaş ve çatışma ortamı ciddi sayıda Suriyeliyi zorunlu bir göçe sürüklemiş olması ve bu kapsamda Türkiye'nin Suriyelilere yönelik uyguladığı "açık kapı politikası" ile 3 milyondan fazla göçmeni ağırlaması yine önemli bir etki yapmıştır (Babahanoğlu, 2018, 478; Örselli ve Babahanoğlu, 2016, 2071).

Türkiye, yumuşak güç unsurlarına ağırlık vermesi neticesinde Ortadoğu genelinde sosyo-ekonomik ve siyasi prestijini arttırmıştır (Efeğil, 2016, 49). Ortadoğu Bölgesi'nde dikkate alınan bir devlet olarak Türkiye, kriz durumlarında ara buluculuğu aranan ve çözümler üretebilen bir ülke konumuna yükselmiştir. Ayrıca aralarında uzlaşma sorunu bulunan, hatta birbirlerine düşman olan devletler Türkiye'nin gözetiminde bir araya gelmektedirler (Uslu, 2010, 174).

Ortadoğu Bölgesinde 2010 yılının başlarından itibaren yaşanan hadiselerin güncel sonuçlarına bağlı olarak, Suriye, Mısır, İsrail gibi ülkeler ile Türkiye arasında ortaya çıkan gerginliklerin ilk safhalarında Türk Dış Politikasının daraldığı, yalnızlaştığı gibi tartışmalar kamuoyu nezdinde dile getirilmiş olsa da, bu ithamlara resmi makamlar tarafından yapılan açıklamalar ile itiraz edilmiş, dahası 59-60-61. Hükümet programlarında dış politikada çok yönlü ve çok boyutluluk vurgulanmış, Türkiye'yi bölgesel bir güç ve küresel bir aktör yapma temel hedefler arasında tanımlanmış, pratikte de dış politikada atılan adımların hükümet programları ile uyumlu olmasına gayret gösterildiği görülmüştür (Çelik, 2015, 77-78).

4. Türk Dış Politikasında Yaşanan Değişimlerin Turizme Etkileri

Türkiye'nin son yıllarda uygulamış olduğu dış politika turizme de önemli katkılarda bulunmaktadır. Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye gelen turist sayıları Tablo 1 ve Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 1. 2000-2009 Yıllarında Milliyetlerine Gore Ortadoğu'dan Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı (Bin)

Ülkeler	Yıllar										
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
İran	381	327	432	497	629	957	866	1.058	1.134	1.383	
Suriye	122	110	126	154	194	289	278	333	406	509	
Irak	21	16	16	25	111	108	123	180	250	285	
S.Arabistan	16	21	26	24	25	36	39	41	56	67	
Libya	24	31	30	28	28	29	31	34	44	68	
K.K.T.C	103	91	94	104	122	141	173	191	196	197	
İsrail	312	311	270	321	299	394	363	511	558	312	
Lübnan	17	22	31	35	36	41	36	45	54	72	
Kuveyt	1	5	7	8	7	11	12	12	22	27	
Ürdün	22	27	33	37	40	44	47	61	74	88	
Mısır	32	22	22	31	34	43	43	53	58	67	
BAE	2	3	5	7	7	9	12	13	20	22	
Bahreyn	0,5	2	5	4	3	4	4	6	8	9	
Yemen	0,7	1	2	2	2	3	3	4	5	6	
Katar	0,1	0,6	0,8	1	1	2	3	4	5	5	
Umman	0,1	0,5	2	1	0,9	0,8	0,2	0,4	5	5	
Filistin	-	-	-	3	3	3	3	4	4	5	
Toplam	1.054,4	990,1	1.101,8	1.282	1.541,9	2.114,8	2.036,2	2.550,4	2.899	3.127	

Kaynak: KTB, <https://www.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html> (ET: 10.10.2019)

Tablo 1'de görüldüğü üzere 2000 yılında Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye toplamda 1 milyon 54 bin turist gelmiş iken, 2009 yılında 3 milyon 127 bin turist gelmiştir. Toplam turist sayısı itibariyle yaklaşık olarak %200 oranında bir artış olduğu görülmektedir. Ülkeler açısından Tablo 1 incelendiğinde, gelen turist sayılarında bir artış olduğu görülmektedir. Türkiye'ye en fazla turist gönderen Ortadoğu ülkesi

İran'dır. İnan'dan gelen turist sayısı, 2008-2009 ekonomik krizine rağmen, 2000 yılında 381 bin iken, 2009 yılında bu sayı 1 milyon 383 bine yükselmiştir.

2000-2009 yılları arasında Türkiye'ye Ortadoğu ülkelerinden gelen turist sayısının artmasında bölgesel gelişmeler etkili olmuştur. Genel olarak Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki değişimler Ortadoğu halklarının Türkiye'ye bakışını olumlu yönde etkilemiştir. Türkiye, köklü tarihi, kültürel ve toplumsal bağlara sahip olduğu Suriye'yle ilişkilerine, 2011 yılına kadar her bakımdan geliştirmeye son derece önem vermiştir. 2009 yılında Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Konseyin amacı bölgenin barış, güvenlik ve istikrarı ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma sürecine olumlu katkıda bulunmak olmuştur. Ayrıca iki ülke arasında vizeler karşılıklı olarak kaldırılmıştır (Duran, 2012, 510). Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin bölge genelinde üstlendiği olumlu rollerin örnekleri olarak ifade edilebilir.

Türkiye, bölge merkezli dış politika doğrultusunda, ilk olarak Irak, İran ve Suriye ile siyasi ilişkilerini düzeltmiştir. Neticesinde ise Türkiye ile söz konusu ülkeler arasında ticari ve ekonomik ilişkiler artmıştır (Sinkaya, 2011, 89). Türkiye'nin Ortadoğu'da önemli bir aktör olduğunu gösteren ve yapılan faaliyetlerin bir kısmını şu şekilde sıralamak mümkündür (Şahin, 2010, 17):

- Suriye'yi uluslararası ve bölgesel sisteme katması,
- Başta enerji olmak üzere birçok alanda işbirliği ortamı hazırlaması,
- İsrail-Suriye arasındaki barış görüşmelerinde arabuluculuk yapması,
- Filistinli gruplar (El Fetih-HAMAS) arasındaki gerginliği düşürme çabaları,
- İran konusunda diplomasiye ağırlık veren duruşu,
- Irak'taki Sünni grupların siyasal sisteme katılmasını sağlama çabaları,
- Lübnan'da Cumhurbaşkanlığı sorununun çözümüne aktif katkı sağlama çabası,
- Irak-Suriye gerginliğini yatıştırma yönünde çalışması,
- Bölgeyle geliştirilen ekonomik ilişki,
- Afganistan-Pakistan arasındaki sorunların çözümüne katkı

Belirtilen nedenler dâhilinde Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle geliştirdiği pozitif ilişkiler ülkeler arasında hem siyasi hem de ekonomik anlamda gelişmelere sebep olmuştur. Bunun sonucunda da Ortadoğu'daki yeni imajı ve yumuşak güç algısı meyvesini vermiş ve Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye gelen turist sayısı önemli miktarda artmıştır.

Tablo 2. 2010-2019 Yıllarında Milliyetlerine Göre Ortadoğu'dan Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı (Bin)

Ülkeler	Yıllar									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019*
İran	1.885	1.879	1.186	1.196	1.590	1.700	1.665	2.501	2.002	219
Suriye	899	974	730	1.252	1.176	847	291	404	477	-
Irak	280	369	533	730	857	1.094	420	896	1.173	196
S.Arabistan	85	116	175	234	341	451	530	651	747	135
Libya	61	54	214	264	268	235	72	99	188	24
K.K.T.C.	192	203	212	217	228	233	222	245	256	32
İsrail	110	79	84	165	189	225	293	380	444	70
Lübnan	135	137	144	144	161	198	191	237	339	59
Kuveyt	27	42	65	88	133	174	179	255	299	77
Ürdün	97	95	102	103	131	163	203	277	406	79
Mısır	62	80	112	107	109	100	94	101	149	20
BAE	30	36	48	52	54	52	38	49	43	6
Bahreyn	9	10	13	16	24	32	41	59	77	13
Yemen	6	8	12	17	26	24	25	28	40	5
Katar	6	8	14	19	30	36	32	48	96	23
Umman	5	5	7	8	14	18	13	25	53	-
Filistin	4	5	6	7	11	16	19	32	57	-
Toplam	3.893	4.100	3.657	4.619	5.342	5.598	4.328	6.286	6.846	958

*2019 yılına ait veriler Ocak-Temmuz aylarını kapsamaktadır.

Kaynak: KTB, <https://www.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html> (ET: 10.10.2019)

Tablo 2'deki verilere göre Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye 2010 yılında toplamda 3 milyon 893 bin turist gelmiş iken, 2018 yılında 6 milyon 846 bin turist gelmiştir. 2010-2018 yıllarında toplam turist sayısı itibariyle yaklaşık olarak %77 bir artışın olduğu görülmektedir. 2019 yılında Ocak-Temmuz döneminde ise 958 bin turistin geldiği görülmektedir.

Türkiye'nin 2010 sonrası dönemde Ortadoğu politikasındaki değişiklikler, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın tanıtıma yönelik çalışmaları, televizyon dizileri ve Ortadoğu ülkelerinde faaliyet gösteren

seyahat acenteleri ve tur operatörlerinin üstün gayretleri yaşanan bu artışlarda büyük etken olmuştur. Ayrıca turist sayısındaki artışta Türkiye'nin yumuşak güç stratejisinin de olumlu katkıları vardır (Akbaş ve Tuna, 2016, 92).

Tablo 2'de 2011, 2012 ve 2016 yıllarında Türkiye'ye Ortadoğu'dan gelen turist sayısında bir azalma görülmektedir. 2010-2011 kışında başlayan "Arap Baharı", daha sonraki yıllarda Türkiye'ye gelen turist sayılarında önemli düzeyde azalmalara sebep olduğu görülmektedir. Ayrıca 2016 yılında Türkiye'de meydana gelen FETÖ terör örgütünün darbe girişimi de Türkiye'ye gelen turist sayısında önemli bir azalmaya neden olmuştur.

Tablo 2'de yer alan verilere göre 2010 sonrası dönemde de Ortadoğu ülkelerinden en fazla turist geldiği ülke İran'dır ve bu ülkeden 2018 yılında 2 milyonun üstündedir. Yıllar itibarıyla İran'dan Türkiye'ye gelen turist sayıları incelendiğinde, 2012 yılında turist sayılarında önemli bir azalma görülürken genel itibarıyla sürekli bir artış olduğundan bahsedilebilir. İran'dan gelen turist sayısındaki geçici azalmanın nedenleri olarak ekonomik kriz ve buna bağlı olarak döviz fiyatlarındaki artışın etkisi olduğu söylenebilir (Akbaş ve Tuna, 2016, 94).

Türkiye ile İran arasındaki ilişkiler 2016 yılında sıkıntılı bir şekilde devam etmiştir. Başta Suriye konusundaki çatışma olmak üzere Irak üzerindeki rekabet, siyaset ve medya dünyasından gelen karşılıklı ağır eleştiriler, iki ülke ilişkilerinde gerginliğin artmasına yol açmıştır (İnat ve Caner, 2017, 151). Siyasi alanda yaşanan gerginlikler her ne kadar İran'dan Türkiye'ye gelen turist sayısında önemli bir değişiklik oluşturmaya da iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Türkiye ve İran arasındaki ticaret hacmi 2013 ve 2014 yıllarında azalma göstermiştir (İnat, 2015, 11). 2012 yılında 22 milyar dolara ulaşan ticaret hacmi, 2018 yılında 9,3 milyar dolara düşmüştür (Ticaret Bakanlığı, 2019). Ancak bu düşüşler geçici/dönemsel niteliktedir.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika, 2011 yılında beklenmedik halk hareketlerine sahne olmuş, uzun yıllardır hüküm süren otoriter rejimlerin bazılarının sonu gelmiş ve bölgede yeni bir politik düzen kurulmaya başlanmıştır. 2011 yılındaki bu değişim dalgasından Suriye de nasibini almış, Esad yönetimi ilk başlarda ufak çaplı olan ancak daha sonra yoğunluğunu ve yaygınlığını artıran rejim karşıtı protestolarla zor durumda kalmıştır (İnat ve Telci, 2012, 231). Bu durum Suriye'den Türkiye'ye gelen turist sayısında da değişikliğe neden olmuştur.

İsrail ile de dış politika da yaşanan problemler iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum İsrail'den Türkiye'ye gelen turist sayılarında dalgalanmalara neden olmuştur. Türkiye ve İsrail arasında yaşanan sorunların çözülmesine ilişkin girişimlerin genel olarak sonuçsuz kalması ve belirtilen ülkelerin geri adım atmaması, iki ülke ilişkilerini olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir (Turan, 2012, 162). 2009 yılında yaşanan 'one minute' olayı ilk nedenlerden birisidir. Daha sonra yaşanan Mavi Marmara saldırısı iki ülke arasındaki ilişkileri daha da sarsmıştır. Ayrıca Mavi Marmara olayında İsrail'in "aşırı güç" kullandığını belirten fakat İsrail'in Gazze'yi kuşatmasını meşrulaştıran Birleşmiş Milletler Palmer Komisyonu raporunun kamuoyuna sızdırılması ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Türkiye, bu durumda İsrail büyükelçisini geri çekmiş ve diplomatik ilişkilerini askıya almıştır (Balci ve Kardeş, 2012, 415).

2016 yılında Türkiye-İsrail arasında yaşanan gelişmeler, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri bir nebze de olsa düzeltmiştir. Özellikle İsrail'in, Mavi Marmara saldırısında yaralananlar ve hayatını kaybedenlerin ailelerine dağıtılmak üzere Türkiye'ye 20 milyon ABD doları tazminat ödemeyi kabul etmesi iki ülke arasındaki ilişkiyi olumlu yönde etkilemeye başlamıştır. Ayrıca Türkiye'den Gazze'ye gönderilecek insani yardımların ulaştırılmasında kolaylık göstermesi, Türkiye'nin Gazze'deki içme suyu ve elektrik üretimine yönelik projelerine kolaylık sağlaması, yıkılmış veya zarar görmüş çok sayıda okul ve hastanenin de yeniden inşa edilmesinin sağlanması ve bu kapsamda kaba inşaatı bitmiş olan 200 yataklı Filistin-Türkiye Dostluk Hastanesi'nin ivedilikle tamamlanarak hizmete açılmasının sağlanması gibi nedenlerle iki ülke arasındaki ilişkiler belli oranda düzelmeye başlamıştır (Oruç, 2017, 291). Diplomatik ilişkilerin düzelmesi Türkiye'ye gelen turist sayılarında düzenli olarak artışa neden olmuştur.

Sonuç

İkibinli yıllardan itibaren Türk dış politikası, değişen uluslararası sistem içinde yeni bir yön kazanmıştır. Proaktif dış politika anlayışının hâkim olması, dünyayı sadece Batıdan ibaret görmeyen bir anlayışın oluşması, ortak ve işbirliği yapılması gereken Rusya ile iyi komşuluk ilişkileri kurulabileceği algısının oluşması, Türkiye'nin yakın çevresini yeniden keşfetmesi, Ankara merkezli dış politika izlemeye başlaması, Türk dış politikasının yapım sürecinin değişmesi şeklinde şekillenen yeni dış politika,

Türkiye'nin hem Ortadoğu ülkeleri hem de diğer ülkelerle ilişkilerine olumlu yönde katkı sağlamıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin dış politikasında Ortadoğu'nun yeri ve önemi de giderek artmıştır.

Çalışma kapsamında, 2000-2019 yılları arasında Ortadoğu'dan Türkiye'ye gelen turist sayıları incelenmiştir. Yıllar itibariyle Türkiye Ortadoğu'daki turizm pazarını genişlettiği ve bu sayede de gelen turist sayısını artırdığı görülmektedir. Zaman zaman ülkeler arası gerginlik ve çıkar çatışması kaynaklı nedenlerden ötürü gelen turist sayısı ve gelirinde azalışlar olsa da bunların arızı olduğu görülmektedir. Bölgenin ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarsız yapısı kaynaklı nedenler, bazen ilişkilere olumsuz yansısı da Türkiye'ye gelen turist sayısı yükselen bir trend şeklinde sürekli artmaktadır.

2000 yılında Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye gelen turist sayısı 1 milyonun üzerinde iken 2009 yılında 3 milyonun üzerine çıkmıştır. 2018 yılında ise bu rakam 6 milyon 800 binlerin üzerine çıkmıştır. Türkiye'nin 2000 yılı sonrasında Ortadoğu politikasında yapmış olduğu değişimler, Ortadoğu ülkeleri ile girişilen ikili ilişkiler, Türkiye'nin Ortadoğu sorunlarına çözüm önerileri sunarak dâhil olması gibi unsurlar Türkiye'ye gelen turist sayılarını önemli ölçüde artırmıştır.

Türkiye'ye Ortadoğu ülkelerinden gelen turist sayılarının sürekli bir artması Türkiye'nin izlediği dış politikayla doğrudan ilişkilidir. Türkiye'nin bölgesel sorunların çözümüne diplomasi öncelikli yaklaşımı olumlu yankı bulmaktadır. Türkiye'nin çok taraflı ve barışı tesis etmek öncelikli diplomasisi bölge kamuoyunda Türkiye ile ilgili algıyı olumlu etkilemiştir. Türkiye'nin vizelerin kaldırılmasına yönelik yürüttüğü ilişkiler meyvelerini vermiş, Türkiye'ye gelen turist sayısını artırmıştır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Zafer ve Tuna, Hakan (2016). Yumuşak Güç Olgusu ve Turizm İlişkisi: Medikal Turizm Kapsamında Ortadoğu'dan Gelen Turistler Üzerine Bir Değerlendirme. *Birey ve Toplum*, 6/12, s. 73-106.
- Akbaş, Zafer; Babahanoğlu, Veysel ve Yelman, Ercan (2016). Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik İzlediği Açık Kapı Politikasının Ulusal Güvenliğine ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri., *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Asos Congress Bildiri Kitabı*, s. 96-108, Elazığ.
- Ayata, Ali (2011). Türkiye'nin Ortadoğu Politikası. (Ed. Murat Ercan), *Değişen Dünyada Türk Dış Politikası*, s. 169-196, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aydın, Mustafa (2003). The Determinants of Turkish Foreign Policy, and Turkey's European Vocation. *The Review of International Affairs*, 3/2, s. 307-308.
- Babahanoğlu, Veysel (2018). Kamu Politikası Perspektifinden Suriyeli Sığınmacı Sorununun Türkiye'ye Yansımaları ve Sığınmacıların Eğitim Sorunsalı. *The Journal of Academic Social Science*, 6/84, s. 478-489.
- Balcı, Ali ve Kardeş, Tuncay (2012). Türkiye'nin İsrail ile İlişkilerinin Değişen Dinamikleri: Bir 'Güvenleştirme' Analizi. (Ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman), *Ortadoğu Yıllığı 2012*, İstanbul: Açılım Kitap.
- BBC (2012, 07 Aralık). *Türkiye-Rusya: Suriye Başka, Ticaret Başka*. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121207_economist_turkey_russia.shtml, Erişim Tarihi: 01.12.2016.
- Çelik, Ahmet Hüsrev (2015). Türk Dış Politikasının Niteliği Üzerine Kavramsal Bir Tartışma: Değerli Yalnızlık Mı Şuurlu Dinamizm mi?. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 2, s.67-89.
- Dışişleri Bakanlığı (2019). *Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri İle İlişkiler*. http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ortadogu-ile-iliskileri.tr.mfa, Erişim Tarihi: 31.10.2019.
- Duran, Hasan (2012). Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri. (Ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın, Bilal Yıldırım), *Ortadoğu Yıllığı 2011*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Efegil, Ertan (2016). AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri. *Akademik Bakış*, 9(18), s. 45-58.
- Ersoy, Nuri ve Hasgül, Necdet (2015). AKP İktidarları Döneminde Dış Politika. *Toplumsal Araştırmalar Birimi*, http://www.art-izan.org/files/tab-pictures/ulke_gundemi_resimler/ AKP%20_Doneminde_Turkiye_Dis_Politikasi.pdf, Erişim Tarihi: 19.11.2016.
- İnat, Kemal (2015). *Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün 30. Yılında Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri*. İstanbul: SETA Analiz.
- İnat, Kemal ve Caner, Mustafa (2017). Türkiye'nin İran Politikası. (Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*, İstanbul: SETA.
- İnat, Kemal ve Telci, İsmail Numan (2012). Türkiye'nin İran, Suriye, İsrail ve Lübnan Politikası 2011. (Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Resul Usul), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011*, Ankara: SETA.
- İnat, Kemal. (2014). ABD-İran İlişkilerinin Ortadoğu ve Türkiye'ye Etkileri. *Seta Perspektif*, Sayı: 85.
- Kirişçi, Kemal ve Kaptanoğlu, Neslihan (2011). The Policies Of Trade And Turkish Foreign Policy. *Middle Eastern Studies*, 47(5), s. 705-724.
- Kösebalaban, Hasan (2014). *Türk Dış Politikası İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme*. (Çev.: Hüsamettin İnaç), Ankara: Bigbang.
- KTB, Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019). <https://www.ktb.gov.tr/TR-9851/turizm-istatistikleri.html>, Erişim Tarihi: 10.10.2019.
- Onay, Yaşar. (2010). Jeopolitik Düşmanlıktan Jeoekonomik İşbirliğine: Teorik Tabanda Rusya'yı Anlamak. (Ed. Cüneyt Yenigün, Ertan Efegil), *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, s. 683-698, Ankara: Nobel Akademik Yayın.
- Oran, Baskın. (2001). Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği. (Ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1, s. 46-53, İstanbul: İletişim.
- Oruç, Haydar (2017). Türkiye'nin İsrail, Filistin ve Ürdün Politikası 2016., (Ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*, İstanbul: SETA.
- Örselli, Erhan ve Babahanoğlu, Veysel (2016). Türkiye'nin Göç Yönetimi ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 9/43, s. 2063-2072.

- Örselli, Erhan ve Babahanoğlu, Veysel (2019a). Doğu Akdeniz’de Açılmaya Çalışılan Pandoranın Kutusu: Enerji Kaynaklarından Alan Hâkimiyetine Uzanan Ekonomi Politik Hesaplar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 12/66, s. 572-583.
- Örselli, Erhan ve Babahanoğlu, Veysel (2019b). Turkish Migration Policies in the Context of Syrian Refugees through from the Turkish Citizens’ Perspective: Te Case of Konya. (Ed. Ufuk Bingöl), *Immigration Policy Studies*, s. 239-258, Berlin: Peter Lang GmbH.
- Perçinoğlu, Gökçe; Akgün, Mensur ve Senyücel Gündoğar, Sabiha (2010). *Orta Doğu’da Türkiye Algısı*. <https://www.tesev.org.tr/tr/research/ortadoguda-turkiye-algisi/>, Erişim Tarihi: 10.11.2016, İstanbul: Tesev.
- Sinkaya, Bayram (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi. *Adam Akademi*, 2011/1, s. 79-100.
- Şahin, Mehmet (2010). Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim. *Akademik Orta Doğu*, 4(2), s. 9-22.
- Şöhret, Mesut (2013). AKP Dönemi Türk Dış Politikası. (Ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar), *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası*, s. 79-128, İstanbul: Beta Basım.
- TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi). *Türk Dış Politikasının İşleyişi Üzerine Değerlendirme*. <http://www.siyasaliletisim.org/index.php/haber-ve-yorum-arsivi/analiz/614-tuerk-d-politikasnn-leyii-uezerine-deerlendirme.html>, Erişim Tarihi: 05.01.2017.
- Ticaret Bakanlığı (2019). *Türkiye ile Ticaret*. <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/iran/ulke-profilii/ekonomik-gorunum/turkiye-ile-ticaret>, Erişim Tarihi: 31.10.2019.
- Turan, Yıldırım (2012). İsrail 2011. (Ed. Kemal İnâat), *Ortadoğu Yıllığı 2012*, s. 140-156, İstanbul: Açılım Kitap.
- Tür, Özlem ve Han, Ahmet K. (2015). 2000’li Yıllarda Türk Dış Politikasını Anlamak. (Ed. Özlem Zeynep Oktav; Helin Sarı Ertem), *2000’li yıllarda Türk Dış Politikası Fırsatlar, Riskler ve Krizler*, s. 13-46, Ankara: Nobel Akademik Yayın.
- Uslu, Nasuh (2010). Türkiye’nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı. *Bilgi*, 52, s. 147-180.